

etzschét is, aki pedig talán a legihletőbb forrása volt Freud destruktív leleplezéseinek.)

A *Félelem és reszketés* mégis vigasztaló filozófiai költemény a számomra, annak ellenére, hogy rendkívül hisztériás, zsaroló és kielégíthetetlenül hiú voluntarizmust érzek benne. Mondhatni egy megvalósult — tehát hűsvérré romlott — Hamletet. Amit viszont lankadatlan izgatottsággal firtat, az minden olyan gondolkodó ember számára, aki a gondolkodásról is gondolkodik, az maga A Kérdés: lehetséges-e a gondolkodást szenvedélyessé hevíteni, és vice versa: a szenvedély alkalmas-e a gondolkodásra, belevethetem-e gondolatomat a teljesen és valószínűleg örökkévaló ismeretlenbe, például önmagamba, aki nek az örökkévalósága magában foglalja ellentétét, a semmit is, amit a mai tudásunk szerint akár a *Deus absconditus* tartózkodási helyének is felfoghatunk. Lévén az ismereteink birtokába került ittléti világ csupa olyan analitikailag dekonstruált istenképet prezentálhat csak, mint például Ábrahám istene, akik inkább hasonlítanak Szókratész daimonjához, vagy — Isten bocsá' — bármely ókori birodalom istenként, vagyis kötelezően imádott uralkodójához, akinek a lába elé vetette magát minden alattvalója, s ebből a szokásból megmaradhatott a lába elé vetés rítusa, immáron vallási, absztrakt istenfélő gyakorlatként. A kierkegaard-i *mysterium tremendum* egyszerre végtelenül bensőséges s ugyanakkor végtelenül szenvedélyes, eksztatikus megrendültséget jelent, illetve szorgalmaz, ami az erkölcsi bensőségességet képes bármikor hatályon kívül helyezni. Azt hiszem, ez még a minimalista költészet esetében is igen jelentős — mert elmaradhatatlan — mozzanat; e nélkül legfőljebb utánozhatjuk a költészetet, mímelhetjük a hagyományait, de feltalálni nem lehetünk képesek.

„Istenem... miért hagytál el engem?”

NAGY DÉNES

Filmrendező

Az inspiráció folyamatai nálam leginkább a tudatalattiban játszódnak, és ezért elsősre nem kimondhatóak, és nem csapódnak le valamely konkrét következtetésben. A Biblia sok tekintetben hatással van rám, de ezt nem direkt módon teszi. Nehéz ezért a körkérdésre egyértelmű válaszokat adnom, de a munkáimra való reflektálás által megpróbálok megfogalmazni bizonyos viszonyokat és összefüggéseket.

Filmjeim főszereplői valahogy mindig kiszolgáltatott emberek. Kiszolgáltatottak múltbeli lelki sérüléseik miatt, mert azokat még nem tudták feldolgozni és megérteni. Erősen vágnak valamire, valami ösztönös, ősi erő viszi őket előre, de vágyuk sose ér célt, illetve egy idő után mintha maga a céljuk is már kérdésessé válna. A ben-

nük izzó életakarás azonban ismét felállásra készíti őket. Életükben nincs karrier, siker, „ideális” család, tulajdon. Életük értelmét nem találták meg, önmagukat nem valósították meg. Nincsenek tisztában önmagukkal, nem tudják kik ők, naivak, mint egy gyermek.

Életük kilátástalansága és szenvedésük látszólagos értelmetlensége kétségbeejtő, és mégis folytatják útjukat az ismeretlenbe. Filmjeim általában itt érnek véget: amikor a szereplőim ismételten továbbindulnak a veszélyes és titokzatos ismeretlenbe. Ez az újra felállás és továbbindulás számomra érzelmileg a legtorokszorítóbb, legtitokzatosabb, és egyben legszomorúbb pillanat. Mert ebben a felállásban és továbbindulásban egyszerre van jelen egyfajta naiv bízakodás és egy ősi, homályos életösztön. Az ismeretlen felé való elindulás, illetve az ismeretlennel való találkozáson a saját ismerős világból való kiszakadást értem.

A világra általában úgy gondolok, hogy annak minden zegét-zugát ismerem, és amely nem rejthet komoly veszélyt vagy váratlan meglepetéseket. Viszont a filmjeimben igyekszem a világot kiszámíthatatlannak ábrázolni. Ahol a táj, a fák, az emberek mind valamilyen mélyebb titkot hordanak, mint ami elsőre látszik. Töreksem arra, hogy azokat az arcokat és tájakat, amelyek a filmjeimben megjelennek, hosszan lehessen nézni, szemlélni. Hogy ezek ne csak valamilyen információ közlése végett legyenek megmutatva, hanem a szemlélésük által valamilyen másfajta tudás, kapcsolat is megszülessen a nézőben. Az ismeretlennel való találkozásban valami elemi rácsodálkozás is jelen van, amibe a gyönyör és szépség mellett a félelem és a felfoghatatlan is belekeveredik. Hátborzongató pillanat tud lenni, amikor az emberben tudatosodik saját kicsinysége, és megérzi valamely nagyobb, iszonyatos, de egyszerre behúzó, mágneses erő jelenlétét.

Régebben mindig egy adott szereplő szemszögéből mutattam a történetet, az utolsó pár munkámnál viszont egyfajta külső nézőpontra törekedtem. Egy olyan szemszögre, ahonnan a szereplőket csendben megfigyelhetem, és amely a kívülről ránézés által meghagyja a szereplők titkát és független létezését. Ez egy szereteteli viszony, ám nem telepedik rá a szereplőre, hagyja őt létezni. Ez az ábrázolási mód ad a filmnek egyfajta objektivitást: a szereplőket önmaguk teljességében látjuk, a hibáikat és az erényeiket is. Az a célom, hogy a szereplők kiismerhetetlenné váljanak. Ne tudjuk előre minden lépésüket, és ne egy előre megírt karakterként viselkedjenek. Azt hiszem, hogy a pontosan kidolgozott karakterek lezárják a történet dimenzióit, a történetet laposabb irányba vihetik el, mert így a szereplők nélkülözik azt az alapvető titkot, amitől ember az ember, ami megfejthetetlen, és felfoghatatlan: azt aényt, hogy nincsen magyarázat a létezésünkre.

A szereplők és a környezet ilyen fajta bemutatása már szándékom szerint önmagában hordoz egyfajta jelentést, még mielőtt bármilyen történet elindult volna. Talán valahogy úgy fogalmazhatnám más-
képpen, hogy a tapasztalati megismerés helyett, illetve mellett a kon-
templatív megismeréshez szeretnék közelebb kerülni.

A riporter kérdésére, hogy mi a világhoz való viszonya, Andrej Tarkovszkij azt válaszolja, hogy ő a világot érzelmi és kontemplatív szinten próbálja érzékelni, és igyekszik nem racionalizálni. A világhoz való viszonya egy állatéhoz vagy gyermekéhez hasonló, és nem a felnőttéhez, aki mindenből következtetéseket von le.

Egy másik rendező, Bruno Dumont pedig egy interjúban említi, hogy ő arról szeret filmet készíteni, amit nem ért, amire nincs magyarázata. Mint például a szerelemről vagy a gonoszról. A filmek nem azért vannak — folytatja —, hogy valamire magyarázatot adjanak, hanem titkok, és ő ezt a titkot akarja lefilmezni.

Ha arra gondolok, hogy mi készítet a filmkészítésre, akkor az induló alap mindig ugyanaz. Mindig ugyanaz a szorongató, kétségbeesítő és egyben varázslatos és megfogalmazhatatlan érzés. Bár a filmek különbözőek lehetnek, de a mélyben az alapja mindegyiknek ugyanaz. Megismerni a földi létünk értelmét.

Évekig énekeltem egy kórusban, ahol számos reneszánsz motettát énekelünk. Az egyik legmegrázóbb élményem Thomas Tallis sötét és gyönyörű Jeremiás siralmi voltak, amely Jeruzsálem elfoglalása és a templom elpusztítása utáni elkeseredett és bűnbánó könyörgés. *„Én vagyok a férfi, aki nyomorúságot látott az Úr haragjának vesszeje miatt. Elvitt engem, és a sötétségbe vezetett, és nem a világosságra. Csak ellenem fordította kezét, és csapásaival sújtott egész napon. Megfonnyasztotta az én bőrömet és húsomat, és megrontotta az én csontjaimat. Körülkerített engem, körülvelt kínnal és gyötrődéssel, sötét helyre vitt engem, mint a rég elfeledett holtakat. Körülépített engem, hogy ki ne menjek, megnehezítette az én békjóimat. Hiába kiáltottam és könyörögtem, elvette az én imádságomat, elrekesztette utaimat négyzögű kövekkel, és ösvényeimet felforgatta...”*

Ugyanilyen elemi erővel hat rám a virágvasárnapi traktusban elhangzó 22. zsoltár, Dávid elkeseredett zsoltára: *„Istenem, Istenem, te kints reám, miért hagytál el engem? Miért vagy messze kiáltásom szavától? Én Istenem napestig kiáltok, és meg nem hallgatsz? És éjjel, és nem figyelsz reám? Pedig te a szent helyen lakol, Izraelnek dicsősége! Tebenned bíztak atyáink, bíztak és megszabadítottad őket. Hozzád kiáltottak, és megszabadultak, Tebenned bíztak, és meg nem szégyenültek. Én pedig féreg vagyok már és nem is ember, emberek gyalázata és a nép megvetettje...”*

Az utóbbi két kétségbeesett könyörgés pedig valahogy a kereszthalál előtti pillanatban összegződik, amikor Jézus felkiált, és sötétség támad az egész földön, és a templom függőnye kettészakad: *„Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?”*

Valahogy ez az utolsó előtti pillanat az, amibe belesűrűsödik a földi lét értelme. Ez az a pillanat, ami visszatekintve meghatározta életünket, amely ebben a pillanatban új értelmet nyer. Ezek a besűrűsödött pillanatok, azt hiszem, minden kudarc és csalódás pillanatában intenzíven előtörnek, és megvilágíthatnak valami addig rejtve maradt dolgot, valami mélyről feltörő elemi érzést, a saját kiszolgáltatottságunkat.